

Belangstelling in Renkum voor historie omgeving groeit

De aan weerszijden van Arnhem grenzende gemeenten Rheden en Renkum hebben in de periode circa 1850-1940 vergelijkbare architectuur-historische, stedenbouwkundige en geografische ontwikkelingen door-gemaakt, zo blijkt uit de bevindingen van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP). Het MIP registreerde naast enkele bijzondere gebieden een zeer grote hoeveelheid waardevolle architectuurobjecten. Beide gemeenten zien het behoud en beheer van hun architectonisch erfgoed tamelijk zorgelijk tegemoet. In Heemschut van april werd Rheden in het daglicht gesteld, nu volgt Renkum.

Renkum bestaat uit 6 kernen, waarvan, van oost naar west, *Oosterbeek*, *Heveadorp*, *Doorwerth*, *Heelsum* en *Renkum* zich in het overgangsgedebied tussen de Veluwe stuwwal en het dal van de Nederrijn bevinden en *Wolfheze* op de stuwwal ligt. De aloude, oost-west georiënteerde Utrechtseweg fungeert als hoofdverbindingsweg.

In de eerste helft van de 19de eeuw was Renkum nog een landgoederengemeente, waartoe Doorwerth en een deel van Heelsum nog niet behoorden, Heveadorp werd pas in de 20ste eeuw opgericht. De hoofdmiddelen van bestaan waren landbouw en papierfabricage. Vanaf circa 1850 verandert het karakter van Renkum sterk door:

- de vestiging van welgestelden uit het westen van ons land en het voormalige Indië in 'de natuur';
- de exploitatie van het groen voor toeristen;
- de uitbreiding van de industrie: naast de papier- ook rubberfabricage op de stuwwal en steenfabricage in de uiterwaarden.

Deze functionele ontwikkelingen zorgden tot circa 1940 voor een intensieve bouwactiviteit, die zich deels op verkochte landgoederen afspeelde. Van de bebouwing uit de betreffende periode is ondanks verwoestingen in de Tweede Wereldoorlog veel bewaard gebleven;

- villa's, middenstands- en arbeiderswoningen;
- hotels (tamelijk gewijzigd), restaurants, winkels, boerderijen, een schaapskooi, restanten van steenfabrieken, een molenromp, een restant papiermolen, een slachterij en een smederij;
- twee stationsgebouwen, één in Oosterbeek (1877, deels verwoest) langs de spoorweg Arnhem-Nijmegen met spoorbrug en een in Wolfheze (1899/1913) langs de spoorweg Arnhem-Utrecht met spoorbrug,

een sluis, een toluhuis, grenspalen, m.n. tussen Oosterbeek en Arnhem, trafohuisjes en watertorens.;

- kerken, pastorieën, begraafplaatsen, kloosters, scholen, postkantoren, gemeentehuizen, bejaardencentra, een psychiatrische inrichting en een badhuis.

Heveadorp

Een stedenbouwkundige karakteristiek in enkele kernen is lintbebouwing langs hoofd- en zijwegen. Een goed voorbeeld bevindt zich in Oosterbeek: de Utrechtseweg met villa's waarop haaks wegen zoals de Weverstraat met haar winkels. Een deel van het wegenpatroon, 47 arbeiderswoningen, bazen- en andere dienstwoningen en een school vormen een levendige herinnering aan de voormalige nederzetting van de rubberfabriek Hevea. In de periode 1916-1921 gebouwd op het landgoed Duno was zij een van de weinige

Gemeentehuis Oosterbeek aan de Generaal Urquhartlaan (1956-1966).
Architect: M. J. Granpré Molière. (foto's V. Collette)

model-fabrieksdorpen in Nederland. De stedenbouwkundige structuur van Wolfheze wordt voor een aanzienlijk deel bepaald door het terrein van het psychiatrisch ziekenhuis met een stratenindeling volgens een concentrisch patroon. Rondom de kapel in het midden zijn paviljoens, dienstwoningen, een watertoren en een begraafplaats gegroepeerd (1908 en later).

Welke strategie?

De vraag werpt zich op, welke beschermingsstrategie de gemeente ten aanzien van dergelijke objecten en structuren voert. Sinds de invoering van een verordening in 1976 is Renkum actief op het monumententerrein. Een monumentenwerkgroep adviseert het College van B. en W. De Raadscommissie Algemeen Bestuur en Cultuur c.a., in juridische zin de monumentencommissie, brengt eveneens adviezen aan het College uit. Krachtens de Monumentenwet 1988 is de gemeente in de gelegenheid gesteld zich met het vergunningenbeleid van de 14 rijksmonumenten te bemoeien. Deze objecten variëren van het Middeleeuwse *kasteel Doorwerth* tot *villa Hartenstein* uit circa 1865. Het aanleggen van een gemeentelijke lijst, overigens aan de hand van zeer globale selectiecriteria, gaat geleidelijk: sinds 1979 zijn er 59 monumenten geregistreerd. Opvallend is, dat de meeste in Oosterbeek gesitueerd zijn en dat het grotendeels om villa's gaat. De weinige, overige typen objecten betreffen onder meer een begraafplaats en het Heveacomplex van arbeiderswoningen. Over kerken wordt in het

Blok arbeiderswoningen 'Sumatra' (ca. 1917) aan de Centrumlaan in Heveadorp. Architect: J. Rothuizen.

geheel niet gerept. Toch schijnt de aandacht voor niet-woonhuismonumenten toe te nemen, zo kan men vernemen van de heer *drs.*

J. W. A. M. Verlinden, burgemeester en beheerder van de portefeuille monumenten. Het plan om de molenromp in het dorp Renkum gemeentelijk te beschermen moet men dan ook direct hiermee in relatie zien.

Een uitbreiding van het aantal monumenten ligt volgens hem zeker wel in het verschiet. Echter, de hoeveelheid wil hij laten afhangen van de beschikbare financiële middelen en of die er komen is nog maar de vraag. Immers, de geldelijke druk is nu al zeer groot, aldus de bewindsmann. Tussen haakjes: de gemeente beschikt jaarlijks over f 60.000,-, waarvan f 40.000,- uit het stads- en dorpsvernieuwingsfonds voor woonhuizen en f 20.000,- uit het eigen monumentenfonds voor niet-woonhuizen. Hoeveel objecten er theoretisch voor gemeentelijke protectie in aanmerking komen is niet bekend, aangezien er geen totaalinventarisatie voorhanden is. De recente MIP-inventarisatie kan dan ook een concreet uitgangspunt zijn voor een nadere selectie van potentiële monumenten.

Recente sloop betreurd

Voor een aantasting van de historische bebouwing in de dorpskernen in verband met eventuele architectonische of stedenbouwkundige ingrepen hoeft men volgens *Verlinden* niet al te bevreesd te zijn. Persoonlijk vindt hij, dat de recente sloop van het winkelpand van een lokaal bekende boekhandel, onderdeel van

de lintbebouwing langs de Utrechtseweg in Oosterbeek, geen navolging verdient. Maar, zo voegt hij eraan toe, 'we zullen wel heel goed moeten weten wat de prijs is die je daar in monumentaal opzicht, dus als cultuurgoed, voor betaalt, en ook de prijs die je daar netto voor zou moeten betalen. En de vraag is dan ook wie dat moet doen. Want het praten over monumenten is bijna een monoloog omdat de gemeente in zijn algemeenheid ervan uitgaat, dat de overheid dat doet.'

Het is verheugend eveneens van *Verlinden* te horen, dat hij onder meer als voorzitter van de *Stichting voor Heemkunde* een groeiende belangstelling van de Renkumse burger voor de geschiedenis van zijn eigen omgeving, dus ook voor de historische bebouwing, constateert.

Het streven naar zoveel mogelijk behoud en optimale bescherming van de vele groengebieden met een cultuurhistorische waarde die Renkum rijk is, landgoederen, parken en

Station (1899/1913) van Wolfheze aan de spoorlijn Utrecht-Arnhem.

tuinen, is voor de gemeente een zaak van voortdurende aandacht. Enige richtlijnen hiervoor zijn in het *Bosbeleidsplan* vastgelegd. Het maken van een concept *Landschapsbeleidsplan* staat hoog op het verlanglijstje.

De aanwezigheid van meer monumenten kan de toeristenstroom vergroten. Tegenover het idee van een verstrengeling van monumenten- en toeristische belangen staat de burgemeester, die ook het toerisme in zijn portefeuille heeft, positief. In zijn ogen is daarvan in feite al sprake, als we kijken naar de exploitatie van kasteel Doorwerth als jachtmuseum en villa Hartenstein als oorlogsmuseum en de organisatie van de Open Monumentendag. Maar de aandacht mag niet alleen naar de toeristen uit gaan, zo betoogt hij, 'het gaat ook om de eigen burgers, want die recreëren ook in hun gemeente.'

Het zijn juist de eigen burgers, die zeer gebaat zijn bij een fraai monumentenbestand: hun recreatieve vreugde zal er zeker door vergroot worden! En wellicht ziet de gemeente met deze gedachte het bedrijven van monumentenzorg wat minder zorgelijk tegemoet...

Met dank aan de heer drs.

J. W. A. M. Verlinden en de overige gemeenteambtenaren, de heren R. P. M. Favier, afdeling Bouwen, Wonen en Milieu, G. H. Maassen, Gemeente-Archief en F. L. Welsch, afdeling Groen.

Nawoord

De decentralisatie van de monumentenzorg betekent voor gemeenten een verzware van hun taken. Voor een goede uitvoering daarvan is een effectief monumentenbeleid een vereiste. Als Heemschut adviseren wij onder meer:

- de monumentenzorg een volwaardige plaats binnen het gemeentelijke apparaat te geven en haar niet als een bijzaak te zien;
- het beleid in een monumentennota vast te leggen;
- te streven naar een nauwe samenhang tussen monumentenzorg en andere gemeentelijke beleidsterreinen: ruimtelijke ordening, stads- en dorpsvernieuwing, volkshuisvesting, welstandstoezicht, cultuurzaken en natuur- en landschapsbescherming;
- goede voorlichting aan de burger te geven. □

V. M. J. A. N. Collette is kunsthistoricus en lid van de Provinciale Commissie Gelderland van de Bond Heemschut.